

ВІДГУК

на дисертацію Бевзо Галини Андріївни «Джерела походження екологічної термінології в англійській та українській мовах», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне та типологічне мовознавство

Проблема виділення термінології екологічного дискурсу, як відомо, є дискусійною в сучасному мовознавстві, оскільки значною мірою екологія як наукова галузь є маргінальною, вона знаходиться на перетині таких наукових галузей, як політика, економіка, геологія, соціологія, охорона праці та ін., тому чимало термінів були запозичені в екологічну терміносистему саме з них. Не є достатньо дослідженим у наш час і лінгвістичний аспект вивчення екологічних термінів, зокрема, бракує типологічних розвідок щодо порівняння різноструктурних та одноструктурних мов (див. праці А. Г. Анісімової (2010), А. С. Герд (1981), Є. І. Голованової (2008), В. П. Даниленко (1977), Т. А. Смельянової (2008), Н.І. Жабо (2015), Я.В. Житіна (2009), В. І. Карабана (2002; 2003), А. В. Косова (1983), Д.С. Лотте (1961), В. М. Сергєвниної (1978; 1982), L. Bowker, J. Pearson (2002), J. Pruvost, J.-F. Sablayrolles (2003) та ін.). Тож, слідуючи думці видатного французького письменника Франса Анатолія про те, що, «мудрі докази ще нікого не переконали» [<https://petrukiv.te.ua/page,2,101-vislovi-ta-aforizmi-pro-navchannya-nauku.html>], п. Бевзо, вочевидь, треба було бути досить сміливим молодим дослідником, щоб братися відстоювати таку дискусійну тему. «Дух допитливості», конче потрібний молодому науковцю (про що зазначав Д.І. Менделєєв) [<https://petrukiv.te.ua/page,3,101-vislovi-ta-aforizmi-pro-navchannya-nauku.html>], був вправно розвинений у ній Керівником і приніс свої плоди: п. Бевзо це ґрунтовно довела своїм дисертаційним дослідженням.

Дисертацію Г. А. Бевзо «Джерела походження екологічної термінології в англійській та українській мовах» присвячено вивченню семантичних процесів, внутрішньомовних та міжмовних трансформацій, у результаті яких були утворені терміни екологічної тематики в англійській та українській мовах. Робота виконана сумлінно, містить достовірні результати проведеного авторкою наукового аналізу. Її актуальність зумовлено значною мірою постійним, поступовим процесом формування терміносистеми екологічного дискурсу на ґрунті як суто лінгвістичних та перекладацьких трансформацій, так і за рахунок запозичення термінів із суміжних наукових галузей – політики, економіки, медицини та інших природничих наук. Суспільство, як відомо, не стоїть на місці, і розвиток мови (яка обслуговує й наукову галузь екології), є безперервним.

Не викликає сумніву й актуальність обраної дисертанткою методології, адже, дійсно, протягом останніх десятиліть семіотична парадигма простежується в працях представників різних напрямів сучасної загальної і зіставної лінгвістики, як у вітчизняних наукових школах, так і іноземних. У лінгвістичній типології, зокрема, спостерігається загальна тенденція до комплексного, поліпарадигмального вивчення мовних явищ у їх

репрезентуванні на рівні концепту / поняття, мовної одиниці, рідше – із дорученням асоціацій. У наш час через дедалі більшу кількість мовних контактів (лексичних запозичень, інтерференції, соціокультурних особливостей функціонування мов, мовної політики та ін.) постійно запозичуються або утворюються нові конотації, значення, слова, мовні кліше та ін. Тому дослідити такі явища і зіставити їх у різних мовах в параметрах екології як маргінальної наукової галузі є, дійсно, актуальним і необхідним.

У рецензованій праці повною мірою висвітлено всі головні поняття дисертаційного дослідження: розмежовано і охарактеризовано суміжні терміни *тематична класифікація* і *семантична класифікація*, визначено такі ключові поняття: «термін», «концепт», «екологія», «джерела походження» (с. 4 дис.), «картина світу» (с. 20 дис.) та ін.

Належним чином представлені у роботі і всі ключові положення дисертації п. Бевзо, а саме: обґрунтовано актуальність та новизну дослідження, чітко окреслено його мету – «виявлення джерел формування екологічних термінів, їх аналіз, класифікація та типологізація» (с. 15 дис.), послідовно визначено завдання дисертаційної роботи (с. 15-16 дис.), хоча тут виникає питання до авторки, в якому значенні вона використовує на сторінках своєї роботи полісемантичний термін *типологізація*: якщо йдеться про «сукупність класифікацій», то чому у завданнях наголошено лише на одній класифікації (див. завдання 3 «класифікувати екологічні терміни в англійській та українській мовах», с. 16 дис.; класифікують за одною ознакою, типологізують – за декількома), якщо ж термін *типологізація* вживаний у сенсі «визначення мовних типів або типів мовних одиниць», то останнім завданням має бути визначення таких типів, чому завжди передує у процесі дослідження встановлення аломорфних і ізоморфних ознак та характеристик досліджуваного мовного матеріалу (завдання 4, с. 16 дис.).

Недостатньо чітко окреслено у дисертації фактичний матеріал – терміни екологічного дискурсу – та їх джерела: «англомовні і україномовні публіцистичні та лексикографічні джерела екологічної тематики...» названі матеріалом дослідження, хоча, фактично, вони є джерелами фактичного матеріалу (с. 16), не вказано їх кількість (с. 2 автореф.).

Дуже ретельно і зрозуміло дисертантка характеризує методи дослідження (с. 16), загальнонаукові, філософські і лінгвістичні. Багатогранний матеріал її дослідження, дійсно, найкращим чином може бути досліджений шляхом комплексного аналізу, який застосувала п. Бевз. Низка методів, обраних дисертанткою, забезпечує якісний, скрупульозний аналіз досліджуваного матеріалу на рівні його зовнішньої та внутрішньої форми, окремо в кожній із порівнюваних мов та в їх зіставленні. Оскільки авторка залучає до аналізу дві мови, то, на нашу думку, методи перекладу – комунікативний, семантичний і метод трансформацій – так чи інакше, також застосовуються додатково у роботі, хоча б почасти.

Наукова новизна і практичне значення дисертації є безперечними. Достовірність отриманих результатів забезпечується достатньою апробацією одержаних результатів дослідження на трьох міжнародних наукових

конференціях за обраною спеціальністю, одній всеукраїнській науковій конференції, одній звітній науковій конференції в різних містах України та сімома публікаціями: у фахових виданнях України (5 статей) та за її межами, у виданнях, рекомендованих ДАК МОН України як таким, що включені до наукометричних баз (2 статті, м. Штутгарт, Німеччина, м. Відень, Австрія), а також у п'яти тезах. Список опрацьованих авторкою наукових джерел налічує 237 одиниць, з них 138 – спеціальна література (58 джерел – російською мовою і лише 8 – англійською мовою). Не ясно, на якій підставі авторка включає до спеціальної використаної літератури довідкові джерела – п. 96. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія (Полтава, 2006), п.108. Спиркин А.Г. Метод // Большая советская энциклопедия (Москва, 1974, т. 16).

Дисертація структурована відповідно до оновлених вимог ДАК МОН України до таких праць; вона складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць дисертантки, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У розділі 1 «Розвиток англійських та українських екологічних терміносистем та їх місце у науковому дискурсі та різних комунікативних процес», спираючись на значну кількість наукових розвідок попередників, а також беручи за основу теорію мовного знаку, теорію антропоцентризму, проаналізовано термін як словесний знак мови, розглянуто його ознаки та місце в мовній картині світу і співвідносній концептосфері «Екологія». Дослідниця послідовно обґрунтовує співвідношення екологічних термінів (далі – екотермінів) як мовних одиниць із відповідними концептуальними репрезентаціями у свідомості людини. Вправно застосовуючи загальнонаукові методи індукції і дедукції, Г.А. Бевзо далі визначає репрезентації лінгвоконцепту «Екологія» такими, що представлені на граматичному та семантико-стилістичному рівнях мови (автореф., с. 7, пор. із дис., с. 28-29: на лексико-семантичному, граматичному, лексико-стилістичному рівнях; визначено прості, складні, багатокomпонентні екотерміни зіставлюваних мов) як інваріант, як *tertium comparationis* проведеного аналізу екотермінів англійської та української мов. П. Бевзо достатньо мотивовано пояснює причини і наслідки аналізованих мовних явищ. Можливо, тут слід було б більше акцентувати на зіставному аспекті теоретичного підґрунтя проведеного дослідження, оскільки деякі міркування авторки тяжіють до загальнелінгвістичних умовиводів (див., наприклад, згадані вище типові мовні реалізації досліджуваних екотермінів (с. 28-29 дис., с. 7 автореф.): вони визначені дисертанткою абсолютно однаковими типами мовних одиниць, а де ж тоді мовні контрасти, адже в дисертації зіставлені дві віддалено споріднені мови (??). Напевно, слід було б більш чітко акцентувати і на універсальному / спільному, і на специфічному у способах репрезентації досліджуваних екотермінів). Викликає певний сумнів і аналіз «фразеологізмів із екотерміном» (с. 32-33 дис.), адже фразеологізм – це неподільна, цілісна одиниця мови, яка має єдину семантику, що не дорівнюється семантиці її компонентів. Краще б тут зосередитися на

ідіоматичних / фразеологізованих екотермінах, тобто таких, що є екотермінами або професіоналізмами з екології.

У цілому ж, матеріал розділу слушно підкріплений авторськими схемами (див., напр., схему трикомпонентної структури концепту, периферійні значення концепту *ЕКОЛОГІЯ* та ін. (с. 26, 34 дис.), що наочно допомагає бачити позицію авторки щодо об'єкту її дослідження). Дуже ретельно охарактеризовано термін як мовний знак, визначено його ознаки (с. 35-42 дис.), генезу і ретроспективу (с. 43-49 дис.).

У розділі 2 «Теоретико-методологічні основи дослідження екологічної термінології як загальномовної універсалії» авторка послідовно вибудовує своє бачення методологічного підґрунтя своєї наукової роботи, визначає метод дослідження в широкому та вузькому розумінні, дає робоче визначення методу (с. 52 дис.), детально характеризує застосовані нею методи, показує на численних прикладах їх застосування у процесі комплексного аналізу екотермінів: загальнофілософські і спеціальні філософські методи (с. 52-59 дис.), загальнонаукові методи (с. 60-61 дис.), лінгвістичні методи (с. 61 і наступні, дис.), пояснюючи їх місце у процедурі проведеного аналізу. Виклад містить зіставлення контраверсійних точок зору науковців, що свідчить про високу наукову ерудицію дисертантки. Проте, звісно ж, для зіставлення екотермінів та їх типологічного аналізу основним методом проведеного дослідження є зіставний (на чому авторка чомусь скромно не наголошує ні в авторефераті (див. с. 2, 7 автореф.), ні в дисертації (див. розділ 2 дис.). Тим не менш, маю зазначити, що п. Бевзо досить фундаментально представила в цьому розділі методологічні основи свого дослідження, чітко окреслила його комплексну методику і процедуру проведеного аналізу (с. 52-84 дис., с. 9-10 автореф.). Наявність прикладів, що є, взагалі, не доречним для розділу з методології дослідження, цілком виправдано специфікою досліджуваного мовного матеріалу, його поліпарадигмальністю.

У розділі 3 «Джерела формування екологічної термінології» ретельно проаналізовано витoki і специфіку формування галузевих терміносистем англійської та української мов, визначено чинники їх формування, головними з яких авторка цілком слушно визначає внутрішньомовні (семантичні зміни в структурі значення слова, метафоризація, конкретизація, генералізація) та зовнішні, позамовні (процеси глобалізації в суспільстві та міжмовні контакти) (с. 85 дис., с. 8 автореф.). П. Бевз розглядає генезу терміна *екологія*, окреслює чинники, які зумовлюють своєрідність терміносистеми екології як складової частини загальнонаціональної мови (с. 85-86 дис.). Іноді міркування п. Бевзо є надто категоричними, як, наприклад, на с. 86 дис. авторка визначає лише одне джерело походження екологічної лексики в англійській мові – «семантичні процеси в лексиці загальнонаціональної мови та їх засвоєння в екологічній терміносистемі», далі на с. 95 дис. визначає також «продуктивне джерело появи екологічних термінів в англійській мові» – словотвірні процеси. Пор.: до таких джерел також належать і запозичення, передусім, із французької мови, і деякі

способи перекладу (калькування, буквальний переклад, транскрипція, лексико-семантичні заміни) та ін. (див. детальніше в: [Авдонина М.Ю., Валеева Н. Г., Жабо Н.И., Терехова С.И. «Научные терминосистемы экологического дискурса в английском, французском и русском языках: полипарадигмальный и компаративный аспекты»: Монография. – М.: Вид. РУДН, 2016. – 220 с.; Жабо Н.И. «Экотерминосистема французского и русского языков: структура, семантика, особенности и способы перевода»: дис. ... канд. філол. наук. – М., 2015. – С. 74-80]). Важливим надбанням дисертантки є встановлення аломорфних і ізоморфних властивостей зіставлених терміносистем, визначення спільних та специфічних продуктивних джерел їх поповнення. Вважаю це головним внеском дисертантки у розв'язання обраної нею наукової проблеми.

На основі проведеного зіставного і порівняльно-історичного аналізу дослідниця класифікує порівнювані екотерміни на основі їх тематичних та структурно-семантичних ознак, характеризує їх у розділі 4 «Функціонування екологічних терміносистем в англійській та українській мовах». У ньому Г.А. Бевзо логічно, вмотивовано розподіляє екотерміни української та англійської мов за тематичними і семантичними групами (с. 135-153 дис.), описує їх аломорфні й ізоморфні ознаки у складі тематичних і морфолого-структурних груп (с. 153-163).

Висновки дослідження, які підсумовують дисертацію (с. 166-175 дис., с. 9-10 автореф.), відповідають меті й завданням дисертаційної роботи, вони ретельно і вагомо аргументовані, підсумовують як теоретичні, так і практичні надбання проведеного дослідження. Новою і суттєвою є наведена класифікація джерел екологічних термінів. Напевно, не варто було б включати чималу низку прикладів до загальних висновків (с. 171-175 дис.) із дисертаційного дослідження, як і до положення 4, що винесено на захист (с. 3-4 автореф.).

Висловлені побіжні зауваження і побажання щодо рецензованої дисертаційної роботи п. Бевзо спонукають поставити дисертантці такі запитання задля більш чіткого бачення її наукової позиції:

- 1) як Ви розумієте термін *лінгвоконцепт* ? На початку розділу 1 бракує цього визначення.
- 2) як Ви визначаєте «екологічні загальнонаукові терміни» (с. 97 дис.)? Маєте на увазі загальнонаукові терміни, вживані й у галузі екології?
- 3) як можна диференціювати і визначити типи зіставлених мов у плані вираження в них екотермінів (якщо можна, на Вашу думку)?
- 4) у якому обсязі були залучені до зіставного аналізу екотермінів англійської й української мов відповідні асоціації природних носіїв досліджуваних мов ? Асоціації – це, як відомо, додаткові конотації в семантичній структурі слова, тож вони є важливим джерелом мовних контрастів.

Отже, дисертація Г. А. Бевзо є завершеною, самостійною науковою працею, підготовленою на високому науковому і методологічному фаховому рівні.

Зважаючи на викладене вище, вважаю, що рецензоване дисертаційне дослідження Галини Андріївни Бевзо «Джерела походження екологічної термінології в англійській та українській мовах» містить усі необхідні дані,

які мають бути висвітлені в дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук; ця наукова робота відповідає вимогам ДАК МОН України до таких праць, тож її авторка – Г. А. Бевзо – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
російської мови і літератури
Київського національного
лінгвістичного університету

13.04.2018 р.

[Handwritten signature]
Власноручний підпис
Герехова С.І.
завіряю: ст. Інспектор ІК
[Handwritten signature]

13.04.2018.